

РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА 1941-1945 РОКІВ І ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

В історичній літературі проблема сирітства, дитячої безпритульності в Україні в роки війни не знайшли широкого висвітлення, що стосується Житомирщини – то ця тема не висвітлена зовсім. Тому авторка цих рядків на основі архівних документів й інших джерел робить спробу дослідити цю маловідому сторінку нашої історії.

Війна зачепила дітей України й Житомирщини своїм зловісним подихом, вона впала на дитячі голови бомбами та снарядами, голодом і холодом, розлучила їх із батьками, обпалила їхні серця гіркою втрат й усвідомленням загальної біди.

В умовах воєнного лихоліття піклування про дітей стало основною турботою нашого народу. Письменник О. Алексін у передмові до книги «Діти воєнної пори» писав: «... Діти були на передньому плані життя у всього воюючого народу. Вживуть вони – виживе народ, його історія, ідеали, майбутнє!»

Український народ першим прийняв на себе турботу про дітей прифронтової смуги. Потоки біженців із дітьми прямували в Київ, Харків, Одесу, Полтаву та інші міста республіки. У цей же період починається планова евакуація дитячих установ республіки в тил. У спасінні дітей брали участь майже всі народи колишнього СРСР. Дітей з України приймали східні області РРФСР і республіки Середньої Азії. Так, через Ташкентський дитячий евакуаційний пункт тільки за період із 25 листопада 1941 року до 1 липня 1942 року пройшло 2085 дітей із Києва, 1296 – із Харкова, 1290 – з Одеси. Незважаючи на складне становище, на кінець 1941 року евакуація дітей з України на схід в основному була закінчена. Крім дитячих будинків, були вивезені сотні дитячих ясел і садків, шкіл-інтернатів і піонерських таборів.

Проте деяка частина дитячих колективів у силу трагічної ситуації залишилася на окупованій території. Так, у Харкові на вул. Артема залишився дитячий будинок. Лікарі та вихователі самі пухли від недоїдання, але робили все можливе в тих умовах, щоб урятувати життя дітей. Окупувавши Україну, гітлерівці розпочали терор проти мирного населення.

Масові вбивства дітей планувалися нацистами як самостійні акції. Жертвами нацистського терору насамперед ставали хворі діти, вихованці дитячих будинків. Дітей розстрілювали, живими кидали в траншеї, у них брали великі дози крові для німецьких солдатів. Так, гітлерівці убили 50 дітей Житомирського дитячого будинку. У Народичах розстріляли 250 дітей. У Рудні-Озерянській Олевського району гітлерівські нелюди насильно відібрали в батьків 25 дітей дошкільного віку, вивезли їх до військового шпиталю, де брали в них кров для переливання нацистським офіцерам. Обезкровлені діти через кілька днів померли. У липні 1943 р. гітлерівці провели каральну акцію в селі Копище, у ході якої вивезли на дорогу понад 20 малолітніх дітей і на очах батьків затоптали їх кінями. Улітку 1943 р. нацисти живцем спалили 2887 мирних жителів села Копище Олевського району, серед 1347 дітей віком від одного до 12 років. У 1941 р. в Андрушівці знищили 219 єврейських дітей, у Корнині – 130 дітей.

У Бердичівському районі між селом Радянським і хутором Шлямаркою було виявлено 10 могил, у яких виявлено 18 тисяч розстріляних мирних жителів, серед них жінок і дітей.

У Володарсько-Волинському районі фашисти знищили дітей Кропивнянського дитячого будинку. У 1941-1942 роках у Дзержинську було розстріляно 2918 мирних жителів, переважно євреїв, зокрема й дітей. У липні 1941 р. у Ємільчиному разом із 200 військовополоненими було розстріляно всіх дітей єврейської середньої школи. Понад 9 тисяч мирних жителів, серед них і дітей, нацисти знищили в Житомирському та Троянівському районах. 9 червня 1943 р. вони спалили село Буймер (сьогодні Кринички), розстріляли в ньому 120 мирних жителів, у селі Круги гітлерівці розстріляли 23 жителів – 9 чоловіків, 4 жінки, 10 дітей. У червні 1943 р. фашисти спалили с. Рудня Коростишівського району і 74 жителів цього села, а також 13 малолітніх дітей. У Любарському районі гітлерівці розстріляли 2234 мирних жителів, серед них і дітей.

На жаль, не встигли вивезти 70 дітей із Дмитрівського дитячого будинку Бердичівського району, і їх усіх безжально знищили нацисти. У селі Рудня-Грабівка Житомирського району озвірілі загарбники кинули у вогонь 13 малолітніх дітей. За зв'язок із партизанами гітлерівці розстріляли 10 учнів Радомишля й 14-річного юнака Леоніда Півовара за патріотичні записи, знайдені в його зошиті. Понад 300 дітей шкільного віку було вивезено до рейху з Лугинського району. Весною 1943 р. загарбники вчинили ганебний злочин у місті Новограді-Волинському: вони влаштували торгівлю дітьми. За 5 марок гітлерівці продавали хлопчиків і по 4 мароки дівчаток для рабської роботи в Німеччині.

Евакуйовані з України діти знайшли дах і притулок далеко від своєї землі, рідних домівок. Дітям допомагали люди різних національностей. Форми допомоги дітям були різноманітні: це й шефство над дитячими будинками, створення фонду допомоги дітям, усиновлення сиріт. При РНК Узбекистану була створена урядова комісія для допомоги евакуйованим дітям, боротьби з дитячою безпритульністю. Працівники Ташкентського дитячого евакопункту працювали цілодобово, зустрічаючи ешелони з дітьми. Тисячі українських дітей-сиріт були взяті на патронат, усиновлені, виховані в братських сім'ях народів Узбекистану, Таджикистану, Казахстану. Узбецькі сім'ї брали на виховання дітей-сиріт. Так, сім'я узбецького коваля Шамахмудова та його дружина Бахра взяли у свою сім'ю та виховали 14 дітей різних національностей. Друга сім'я – Шаранових – усиновили дівчинку Валю Поповченко з Харкова й хлопчика Миколу, який потім став її чоловіком.

При звільненні перших районів України від фашистських окупантів розгорнулася робота з улаштування бездомних дітей. У березні 1943 року. ЦК КП/б/У і Раднарком України прийняли постанову про організацію допомоги дітям-сиротам, виконуючи яку радянські органи влади оперативно вирішували питання охорони дитинства. Так, у січні 1944 року Житомирський облвиконком прийняв постанову «Про виділення житлових приміщень для дитячих прийомників-розподільників і дитячих колоній», а в лютому – «Про заходи боротьби з дитячою безпритульністю та про поновлення роботи дитбудинків області». Згідно з цими постановами при виконавчих комітетах міських і районних Рад організувалися спеціальні комісії, які систематично займалися обліком дітей-сиріт, відновленням довоєнних і відкриттям нових дитячих установ, справою патронування та усиновлення дітей-сиріт, поліпшенням їхніх матеріально побутових умов. Робітники, селяни, студенти надавали допомогу дітям-сиротам, вони здавали кошти у «Фонд допомоги дітям». Так, студенти Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка зібрали 190 тис. карбованців, Київського медичного інституту – 150 тис. крб., Ніжинського педагогічного інституту – 113 тис. крб.

Особливим піклуванням були оточені діти загиблих воїнів і партизанів. Для них, відповідно до постанови РНК УРСР від 28 серпня 1944 р., було створено 3 дитбудинки в Житомирській області на 1000 місць. А всього в 1944 р. в області діяло 34 дитбудинки, 4 з них – для реєвакуюваних. Проте дитячих установ в Україні катастрофічно не вистачало, а наявні не могли охопити 147015 дітей-сиріт. Тому частина з них – 87454 – була влаштована в дитбудинки, 43564 дітей узято на патронат, 4431 дитина була усиновлена, 11506 дітей узято під опіку.

У 1945 році розгорнулася велика робота з реєвакуюції дітей, вивезених у фашистську неволю. Перший ешелон із дітьми з Німеччини прибув до Києва. 18 серпня 1945 року 300 дітей приїхали до Житомира й були розміщені в дитбудинки Корнина, Овруча, Черняхова. У республіці, зокрема й на Житомирщині, проводилися «недільники», «місячники», «декадники» допомоги дітям-сиротам, під час яких ремонтували приміщення дитбудинків, виготовляли необхідний інвентар. Трудящі республіки збирали кошти, продукти харчування, одяг, взуття для дітей-сиріт. Патріотичний рух із надання допомоги дітям, які постраждали від війни, набирив силу. На кінець 1945 р. фонд громадської допомоги дітям становив лише грошима 17 млн. крб. На цей час на патронаті, під опікою і в дитбудинках перебувало близько 152 тисячі дітей-сиріт. Народ робив усе, що було можна, щоб поліпшити становище дітей-сиріт, оточити їх піклуванням і турботою.

Література:

1. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 1. Житомир – 1993. – С.117;*
  2. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 2. – С. 160*
  3. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 3. – С. 8*
  4. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 4. – С. 311*
  5. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 5. Житомир. 1994 – С. 147, 544*
  6. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 6. Житомир. 1995 – С. 8*
  7. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 7. – С. 354*
  8. *Книга пам'яті України. Житомирська область. Т. 9. – С. 335*
  9. *Книга Скорботи України. Житомирська область. Т. 1. Житомир, 2003. – С. 10-11; 42; 185; 217; 398; 449-450; 759*
- Державний архів Житомирської області, ф. 2636, оп. 1, спр. 9.*